

I testamente, skrivet på Svansö den 5 januari 1691, talar Christina Oxehufvud om den stora vådelden, som drabbat henne i hennes höga ålder. Med visshet torde kunna slutas, att det varit mangårdsbyggnaden som brunnit. Hur denna sett ut vet vi ej något om. Sannolikt har väl den nuvarande byggnaden uppförts på grunden av den gamla. Härför talar att det påträffats en hel del kolrester under grunden på baksidan av huset. I nordvästra hörnet av stora rummet finns under golvet en stentrappa, som leder ner till en källare, som sträcker sig under hela rummet. Denna källare är emellertid fylld med kullersten nästan ända upp till trossbotten. När källaren igenfylldes och av vilken anledning vet man ej. Det är väl möjligt att den igenfylldes efter branden och ej använts som källare till den nuvarande byggnaden.

För att bevara sätesfriheten måste en ny mangårdsbyggnad uppföras efter den brunna. Man torde därför kunna antaga, att den nuvarande mangårdsbyggnaden härrör från 1690-talet. I beskrivningen till 1716 års karta över Svansö heter det "Husen finnes försvarlige och sådane, som till en Sätessgård requireras och friheten försvara kunna".

Vid utvändig restaurering av byggnaden 1962 kunde konstateras, att köket med bakomliggande kamrar tillbyggts på ett senare stadium. Hopfogningen av tillbyggnaden med den ursprungliga huskroppen har tydligen ej varit riktigt gjord, då tillbyggnaden satt sig och orsakat en kraftig krökning av takåsen.

Hur såg då huset ut före tillbyggnaden? Sannolikt var det enligt tidens sed uppfört i form av en förkammarstuga, i detta fall bara av något större format än vad som brukades bland allmo-

gen. Söder om det stora rummet låg två kamrar. Därjämte fanns det två kamrar åt norr. Ingången bestod troligen av en tvärs igenom huset gående förstuga. Härför talar att brädväggen i nuvarande tamburen är målad i samma färg och mönster som det mitt för tamburen belägna rummet. Var låg då i så fall köket? Något bestämt svar kan ej ges härpå. Möjligen kan köket ha varit beläget i en utbyggnad på husets baksida. Det är också tänkbart att det legat i en flygelbyggnad och att maten därifrån burits in i huvudbyggnaden.

Tillbyggnaden av det nuvarande köket torde ha gjorts av Noring efter det denne förvärvat gården 1765. I samband med tillbyggnaden torde taket på huset ha ombyggts till den brutna stil det nu har. Av bjälkarna på vinden framgår, att fästena för takstolarna blivit omhuggna. Det tidigare taket utgjordes sannolikt av ett vanligt sadeltak.

Under Norings tid torde huset ha varit brädfordrat med utskjutande knutar ej blott i hörnen utan även mittför mellanväggarna. Fönstren var något mindre, ungefär 2/3 av nuvarande storlek. Med säkerhet gjorde Noring mycket för att försköna gården och sätta denna i stånd. De stenmurar som finns på framsidan och åt söder torde ha anlagts av honom liksom även de promenadvägar, som finns runtom på den halvö på vilken gården är belägen. Överst på "lusthusbacken" byggde han ett runt lusthus med ingång från söder. Grunden till detta lusthus finns fortfarande kvar. När jag var pojke omkring 1920 levde ännu Benjamin Axell på Axö, som då var mycket gammal. Axell, vars farfar varit inspektör åt Noring, visste berätta en hel del om gamla tider, som min far nedtecknat. Axell hade dansat i lusthuset många gånger. Ovanför panelen i taket fanns strängar, så att det uppstod musik när

man dansade. Lusthuset tordd ha rivits i slutet av 1800-talet. Uppgifterna att mangårdsbyggnaden byggts i två etapper och tidigare varit brädfordrad lämnades av Axell. Likaledes uppgiften att förstugan från början gått rätt igenom huset.

Efter Norings tid torde byggnaden ej ha blivit föremål för någon större förändring förrän 1816, då Mörcke lät spänna alla väggar och tak i hela huset med papp. 1920 påträffades under tapeten i gästrummet /rummet med det målade taket/ ett meddelande från Mörcke av följande innehåll

Åhr 1816 den 22 Aprill lät jag spenna detta så väl som de andre Rümnen. Detta vill jag gifwa Svansös ägare till kjänna, när detta Rüm spens om, att han äfwen beflitar sig om, att alltid hålla sin Egendom snögg.

G. Mörcke

Hof Quarter Mästare

Mycket av det som vi nu skulle vilja ha tillbaka gick säkerligen förlorat genom att Mörcke spände rummen. Samtidigt med pappspänningen lät Mörcke sätta in större fönster och innerförrar, varjämte han rappade väggarna utvändigt. För att få väggarna släta, högg han av alla knutarna, varigenom konstruktionen av huset försvagades. Enligt Axell köpte Mörcke träpinnar tunnvis för att användas vid rappningen. För att få fäste för denna slogs träpinnarna med täta mellanrum in i väggarna. Säkerligen gick det åt flera 10.000-tal sådana träpinnar. Själva rappningen bestod av lera och kalk.

Mörcke var enligt Axell en sträng herre. Om morgnarna kunde han svärja till arbetarna, så att det hördes ända upp till Axö. En gång agade han en torpare, varvid slagsmål uppstod mellan dem i det

sydvästra hörnrummet. Torparen skulle därvid ha yttrat "Om du än hette Ljus vore din själ mörk". En morgon hade Mörcke kommit i konflikt med torparna och rusat upp till inspektoren på Axö med torparna efter sig. Inspektorens hustru hade därvid sagt till torparna "Har ni något otalt med er husbonde kan ni klara upp det hemma". Sedan torparna gått, yttrade Mörcke till inspektoren "Så redig hustru du har. Själv är du en nes". Det berättades också att torparna sökt taga livet av Mörcke. En natt hade de dragit undan några plankor i broarna mellan Tokebo och Svansö för att han skulle köra ner sig. Mörcke körde emellertid så fort, att han kom över oskadd.

Under Johan Edströms tid gjordes enligt Axell ej några förbättringar på gården. Ej heller under sonen Gustaf Edströms tid torde några större förändringar ha skett. Enligt vad jag hört sägas skulle Gustaf Edström emellertid ha hyvlat om golvplankorna i stora rummet, eftersom plankorna var så slitna, att man snavade på de uppskjutande kvistarna. Golvplankorna, som utgöres av kluvna stockar och är halvrunda på undersidan, torde ha funnits i rummet ända sedan huset byggdes. Ett annat minne av Gustaf Edström var den veranda, som han lät bygga på framsidan. Samtidigt satte han in ny ytterdörr i 1800-talsstil. Verandan var ej vacker och gick ej heller i stil med huset, varför det många gånger var på tal att taga bort densamma.

När min far köpte gården 1917, var huset nedgången och i mycket dåligt skick. Enligt uppgift hade den siste ägaren haft för avsikt att riva huvudbyggnaden och i stället uppföra en villa åt sig. En fruktansvärd tanke, som, om den verkställdes, skulle ha inneburit en oersättlig förlust för gården.

Eftersom familjen endast använde gården som sommarbostad, nöjde sig min far med att avhjälpa de värsta bristfälligheterna, så att huset

ej skulle ytterligare förfaras. Med tiden började det emellertid bli alltmera uppenbart, att en genomgående renovering var nödvändig. Fönsterbågarna, som insattes av Möreke 1816, var så uppruttna, att det knappast gick att öppna fönstren. Rappningen började spricka mer och mer och hängde lös på flera ställen. På södra gaveln som varit mest utsatt, hade rappningen fallit ner helt och hållet redan på 1800-talet och ersatts med brädfordring.

Länge tvekade jag att ge mig i kast med uppgiften. Vad skulle hända om man rev ner rappningen och det sedan visade sig att huset var så uppruttet, att det ej var något att göra åt detsamma². Planerna mognade emellertid alltmera, främst tack vare min gode vän och granne konstnären Tore Jopsson, som bistått mig med många och värdefulla råd och tips om hur arbetet skulle utföras. Vintern 1961-1962 satt vi så gott som varje söndagskväll och ritade och diskuterade olika detaljer i byggnadsplanerna. En sak var vi ense om nämligen att huset skulle brädfordras i stället för att omrappas. Virke till brädfordringen erhöll vi genom att riva den gamla logbyggnaden, som innehöll en myckenhet grovt och friskt virke, som sågades upp till bräder. En annan sak var vi också fullt på det klara med och det var att verandan skulle bort. Men vad skulle sättas i stället? Hur många förslag till trappuppgång som ritades kan jag ej säga. Slutet blev emellertid att vi enades om att bibehålla det gamla verandagolv^{et} och göra en trappuppgång från vardera sidan i stället för som tidigare en uppgång rakt framifrån. För att få en lämplig uteplats i stället för verandan beslöt vi oss för att anlägga en altan på södersidan av huset med dörrar direkt från söderrummen ut till altanen.

I mars 1962 började så arbetet med nedrivning av rappningen. Till

hjälp hade jag två verkligt kunniga och duktiga snickare, byggmästaren Bernt Ohlin i Nådthult och Henry Gustafsson på Borgen, som med intresse och skicklighet ägnat sig åt uppgiften och gjort ett mycket gott arbete. När rappningen var nedriven, visade det sig att timret i det gamla huset var betydligt bättre bevarat än vad jag vågat hoppas. På några ställen, särskilt på gavlarna, fanns rötskador, men dessa gick ej mer än några centimeter in i träet och torde vara utan betydelse. Timret var så hårt, att det knappast gick att slå in en spik däri. Vid friläggningen av väggarna kunde konstateras, vilka menliga följder det haft för huset att knutarna huggits av vid rappningen i början av 1800-talet. På framsidan hade stockarna nedanför fönstren skjutits utåt 20-30 cm. och därvid fört med sig grunden, så att stenarna i denna på långa stycken låg lösa. Vid västra hörnet av gaveln på södersidan hade knuten spruckit och sköt ut omkring 20 cm. Inte att undra på att huset var kallt och dragigt. För att täcka de springor, som uppstått inomhus när väggarna skjutits utåt, hade extra plankor fått läggas in i golven. Någon trossbotten fanns ej under dessa plankor utan då de togs bort kunde man se rakt ut genom stenfoten. För att få huset i ordning skruvades ett 10-tal kraftiga u-balkar, gående från taket ned till grunden, fast på väggarna på fram- och baksidorna av byggnaden. Sedan detta gjorts drogs huset ihop medelst 3/4" järnrör gående genom nederdelarna på u-balkarna tvärs genom trossbottnarna. Arbetet lyckades så väl, att väggarna så gott som helt drogs tillbaka i sitt ursprungliga läge. Men på framsidan av huset stod grunden på flera ställen 20-30 cm. utanför väggen. Det var ej annat att göra än att plocka om grunden runt hela huset och foga skarvarna mellan stenarna med cement. På framsidan av huset under köket var grunden tidigare omlagd,

troligen beroende på att källaren under köket spruckit och skjutit ut stenfoten. För att ytterligare stärka huset beslogs alla knutar med järnband. Huset är nu så väl armerat, att det ej torde ha möjlighet att förskjuta sig i framtiden. Den nedrivna rappningen användes som utfyllnad i altanen på södersidan. För att få igenom järnen genom trossbottnarna fick innergolven på flera ställen bytas upp. I de två södra rummen hade vi uppe golven helt och hållet och ställde i samband därmed i ordning trossbottnarna. I stora rummet och rummet till vänster om ingången hade vi uppe plankorna längs långväggarna. Även här gjordes trossbottnarna i ordning innan golven lades tillbaka.

Arbetet fortsatte sedan med isättning av nya fönster i hela huset. För att ej för mycket skada väggarna inomhus gjordes fönstren lika stora som de gamla. Kanske hade det varit riktigare att minska storleken något. Av märken på väggarna kunde man se, att de ursprungliga fönstren suttit högre upp än de nuvarande och ej varit så höga som dessa. Ett särskilt problem uppstod när vi skulle göra i ordning fönstren inomhus. De gamla handhyvlade fönsterfodren passade ej, varför vi måste skaffa nya. Detta lyckades genom att bröderna Gustafsson i Elgärd hade sina gamla hyveljärn kvar och erbjöd sig att hyvla upp de foder vi behövde. Åt södersidan, där det tidigare varit fönster, bytte vi ut dessa mot dörrar för att få utgång till altanen. Framför den ena dörren lades en halv kvarnsten, som legat gömd under mossan vid utloppet från kvarndammen och tillhört gårdens gamla husbehovskvarn. Den andra kvarnstenen, som var hel, tog min far hem på 1920-talet och placerade som bord på södra sidan av gårdsplanen.

Ett icke ringa problem vållade dörren till entrén. Ovanför den

gamla dörren satt ett avlångt fönster med sex snärutor av gammalt glas. Enligt vad jag hört skulle dessa glastrutor vara utskottsglas från den tid, då man blåste fönsterglas för hand. När blåsaren blåst upp glaset till en stor kula, slog han ut denna på en platta. Emellertid lyckades ej blåsaren alltid blåsa ut hela glasmassan, utan det uppstod en klump vid rymningen av röret. Denna klump skars ut till utskottsglas. Den ovanför dörren sittande fönsterkarmen var gammal, varför man har anledning tro att den flyttats dit från den dörr, som tidigare funnits på platsen. En given sak var att de gamla glastrutorna skulle bevaras. Själva dörren ritades av Tore Jopsson och utfördes av Dahrmarks snickeri i Bottnaryd, som också gjorde fordret och överstycket till dörren av virke från den gamla logen. De handsmidda spikar, varmed fordret är fastsatt, är från väggarna i huset. För att få in ljus i tamburen upptogs två mindre fönster med blyinfattat glas på ömse sidor om dörren. Glasen till dessa fönster är hämtat från några gamla gröna glastrutor, som tidigare suttit i huset. På den plats där de blyinfattade fönstren är placerade fanns tidigare små gluggar i storleken 15 x 15 cm, som blivit igenfyllda vid rappningen. Vad dessa gluggar använts till kunde vi ej komma underfund med. Dörrtrycket och lyktorna på ömse sidor om dörren har gjorts av gelbgjutare Fong i Gränna.

På södra gaveln hade väggen sljutit ut något på mitten. Detta hade emellertid avhjälpits genom att man tidigare på två ställen strävat upp väggen med lodrätt ställda bjälkar, en på utsidan och en på insidan, som sedan skruvats ihop. Sannolikt har detta skett någon gång på 1800-talet efter det rappningen fallit ner. Väggen förefaller nu stabil, varför risk för fortsatt sättning ej torde föreligga.

Samtliga väggar har före brädfordringen klätts med rockwool, varför isoleringen borde vara tillfredsställande.

Sedan arbetet utvändigt slutförts återstod en viktig fråga. Hur skulle huset målas? Landsantikvarien Allan Nilsson, som jag rådfrågat, ville ha det rött, eftersom detta varit det brukliga på gamla gårdar. Familjen sade emellertid bestämt nej härtill, då de tyckte att det skulle bli för dystert. Själv hade jag svårt att bestämma mig. Jag var nog inte helt främmande för tanken på ett rött hus med svarta knutar. Tore Jopsson kom emellertid med en annan lösning. Kunde man veta att huset från början varit rött? Det fanns ej något som tydde härpå. Lika sannolikt kunde det vara att huset aldrig varit målat. Genom väder och vind hade brädfordringen i så fall med årens lopp fått en silvergrå färg. Han föreslog därför att huset skulle få en svagt mattgrå färg med vita knutar och foder och rödbruna fönsterbågar. Förslaget föreföll gott och därvid fick det bli. Sedan målningen nu utförts kan konstateras, att vi alla är helt nöjda med resultatet.

Efter denna redogörelse skall jag nu övergå till att nämna något om huset invändigt.

Såvitt man kan förstå torde stora rummet ha fått sin utformning redan då huset byggdes. Under Mörckes tid spolierades i viss mån rummets proportioner genom att han på ömse sidor om den öppna spisen lät inrätta garderober, som sträckte sig från spisen till ytterväggarna. Från tamburen ledde en gång genom den västra garderoben in i rummet. Genom uppsättandet av garderoberna blev spisen dold, så att man endast såg själva spisöppningen. Hösten 1960 inträffade en liten olycka. Min son Johan och en kamrat till honom hade varit ute för att fiska och eldade därvid i spisen utan att veta att spjället var stängt. Detta

hade till följd att hela rummet blev nedbränt. Denna händelse kom att medföra vittgående konsekvenser. En dag när Tore Jopsson och jag var ute för att se på eländet kom vi att tala om hur taket kunde se ut under pappen. Eftersom taket ändå måste göras om, tog vi en kniv och skar upp pappen på flera ställen. Det visade sig då att taket bestod av handhyvlade bräder, som limmats vita. Det hela såg inte särskilt tilltalande ut. Tore föreslog emellertid att vi skulle göra i ordning det gamla brädtaket och tvätta bort limfärgen. När väl denna tanke väckts, var steget ej långt till ännu mera genomgripande förslag. Borde man inte då på samma gång också riva ner garderoberna och frilägga spisen? Vår renoveringslusta var väckt på allvar. Ohlin och Henry på Borgen tillkallades och satte igång arbetet med att riva garderoberna. Vid uppsättandet av dessa hade man delvis låtit den gamla träpanelen i omålad fur sitta kvar inne i garderoberna. Panelen, som hade en höjd av 88 cm, tillvaratogs och förvaras nu på vinden i flygelbyggnaden. Av panelhöjden kan man dra slutsatsen, att fönstren tidigare suttit högre upp än vad de nu gör. Ovanför panelen låg stockarna bara uten på ett ställe. I den västra garderoben fanns mellan gången från tamburen och spismuren ett litet utrymme, där ingen varit inne sedan garderoberna uppsattes. På denna plats fanns ovanför panelen en handmålad tapet i svagt blågrå färg med fältindelning. En bit av denna tapet har inramats och hänger nu på den plats där den påträffades. I den östra garderoben fanns en igenspikad dörröppning med handhyvlat foder. Någon dörr fanns emellertid ej, varför vi flyttade dit dörren till den norra kammaren bakom köket. Denna dörr passade precis. I ordningställandet av taket blev ett omfattande arbete. Först måste de tusentals pappspik som satt i taket utdragas. När detta var gjort, började blötningen och tvättningen av taket för att få bort limfärgen. Även detta lyckades så småningom.

Vid rengöringen av taket kunde konstateras, att taket från början varit målat direkt på bräderna dels med en bård runt ytterkanterna av rummet och dels med en stor åttakantig figur mitt i taket. Tyvärr kunde dessa målningar ej bevaras, då de upplöstes vid tvättningen. Rester av målningarna kan emellertid ännu skönjas i taket. Den stora spisen, som nu står ^hfått ut i rummet, är uppbyggd av gråsten och har runt själva spisöppningen en profilerad ram av fur. Denna ram, som varit målad åtskilliga gånger, hade Tore Jopsson och jag redan tidigare gjort ren från målarfärg. Sannolikt har ramen ej funnits på platsen från början utan ditsatts av Möreke i samband med att han byggde upp garderoberna. Inuti hade spisen putsats med ett tjockt lager bruk. En kväll började jag av nyfikenhet att knacka ner putsen för att se vad som fanns inunder. Då jag kom underfund med att det var gråsten, fortsatte jag tills all putsen var borta. Efter detta blev spisen ur värmesynpunkt betydligt bättre än tidigare genom att stenarna håller värmen, vilket putsen ej gjorde. I stort sett torde rummet nu ha återställts i sitt ursprungliga skick.

I söderrummen har takpappen tagits ner och takbräderna målats vita. Båda rummen har varit försedda med panel under fönstren. Åtminstone delvis torde denna panel sitta kvar under tapeterna. I sydvästra rummet var väggen ovanför panelen brädfordrad med hyvlade furubräder. Vid upptagningen av dörren till altanen måste en sådan bräda brytas loss och förvaras i flygelbyggnaden.

Som tidigare nämnts torde förstugan från början ha gått rätt igenom huset. Vem som delat av förstugan så att det bildats ett rum i östra delen därav kan ej sägas men mest sannolikt torde vara att Möreke gjort detta i samband med att han satte upp garderoberna i

stora rummet. Över ingången till det nybildade rummet byggdes ett valv med en trappuppgång till våden till vänster om valvet och en garderob till höger därom. I början av 1900-talet fanns en uppgång till vinden järväl från en garderob i det norra rummet bakom köket. I framtidsplanerna för väl inså att så snåriga kunna återställa förstugan i dess gamla skick.

I rummet till vänster om tamburen /natsalen/ sitter en panel kvar under tapeten på ytterväggen. Hur väggarna i övrigt ser ut har ej undersökts.

Den takmålning, som finns i gästrummet mittför natsalen, torde ha gjorts av John Kinnerus från Jönköping, som 1733 verkställde en del kompletteringsarbeten i Bottnaryds kyrka och därvid bl.a. målade den längs taket i kyrkan löpande frisen med akantusrankor i grisaille på röd botten. De akantusrankor, som finns i taket på Svansö, påminner om den Kinnerus målat i kyrkan. Sannolikt har Kinnerus också gjort de tidigare omnämnda målningarna i taket i stora rummet. Bården runt rummet och även runt den åttakantiga figuren i mitten på taket bestod också av akantusrankor. Under Mörekes tid överspändes takmålningen i gästrummet med papp. På 1920-talet lät min far taga ner pappen och ställa taket i ordning. Mittbildon i taket föreställer Jesus i Getsemane. Om Kinnerus målat även denna bild är tveksamt. Det kan vara möjligt att mittfältet målats tidigare och i så fall av Anders Falck från Bogesund, som 1692 - 1703 gjorde oljemålningarna i kyrkan. Dessa är utförda i fält, inramade med lister i svart. Samma förfaringssätt har tillämpats beträffande mittfältet i taket i gästrummet.

Den pärlspont, som finns i taket i köket, torde ha uppsatts under senare delen av 1800-talet. Tidigare torde takbjälkarna ha legat

24

-

111

111

111

111

111

111

111

111

111

111

111

111

111

111

111

111

111

111

111

111

111

111

111

111